

Гендерна рівність як стратегія подолання гендерних проблем освіти та здобувачів освіти

Систему освіти небезпідставно вважають фабрикою смислів, а навчання – основою формування уявлення про світ і відносини людей у ньому. Визнаючи важливість цього, український Уряд наприкінці 2022 року схвалив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та план з її реалізації. Для того, щоб зрозуміти сенс цієї Стратегії, треба розглянути історію цього питання.

Розробка зазначеного підходу у вітчизняній науці здійснилась наприкінці 1990-х рр. ХХ ст. Гендерний підхід утверджується як "нова система поглядів на соціалізуючу функцію освіти і виховання, яка, на відміну від статево-рольового підходу, що базувався на біологізаторській парадигмі, передбачає конструктивістське розуміння соціокультурної природи статей та необхідність корекції впливу гендерних стереотипів у навчальному процесі на користь розкриття й розвитку особистісних інтересів та здібностей людини незалежно від статі.

Концепцію гендерного підходу в педагогічній освіті розробляють Т.Дороніна, І. Кльоцина, О. Луценко, О. Петренко, В. Кравець та ін.

Гендерний підхід базується на таких положеннях: гендерна рівність не передбачає нівелювання статі, але враховує в освітньому процесі специфіку життєвих інтересів та психологічних відмінностей дівчат і хлопців; передбачає відхід від концепції "вроджених статевих відмінностей між хлопчиками і дівчатками в освіті" та ідеї "вроджених статевих ролей", переносе акцент на інституціональний контекст середовища і контекст взаємодії суб'єктів гендерних відносин; передбачає врахування інтересів і досвіду жінок і чоловіків у розробці стратегій та заходів, під час виконання програм у різних сферах суспільного життя; розглядається система взаємовідносин жінок і чоловіків, що складаються у суспільстві та змінюються, з урахуванням культурних традицій,

соціальних норм, національних, релігійних, соціально-економічних та політичних особливостей (Л. Кобелянська, Т. Мельник).

Дослідники зауважують, що гендерний підхід у педагогіці – це аналіз та реконструкція факторів навчально-виховного процесу в напрямку нейтралізації гендерних стереотипів, збільшення соціального простору для всебічного розвитку особистості кожного учня. Дослідники провідними завданнями гендерного підходу в умовах сучасного навчально-виховного процесу визначають: 1) гармонізацію статево-рольових відносин на основі егалітаризму і гендерної рівності; 2) розкриття і аналітичне осмислення наявних відмінностей у вихованні хлопців і дівчат, упередженості в змісті навчальних програм, пояснення гендерного дисбалансу в освіті у цілому; 3) регулювання гендерної асиметрії навчально-виховного процесу, гальмування проявів сексизму і дискримінації, подолання найбільш жорстких гендерних стереотипів в освітній практиці; 4) корегування впливу середовища, розширення життєвого простору для розкриття та розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної особистості, можливостей її самореалізації; 5) створення комфортних умов для гендерної ідентифікації та ефективної соціалізації особистості; 6) формування внутрішньої культури індивіда, толерантного ставлення до партнерів протилежної статі, виховання гармонійних морально-етичних гендерних відносин; 7) деконструкцію гендерних стереотипів у навчанні, вивільнення мислення педагогів, батьків учнів від традиційних статево-рольових стандартів і гендерних упереджень; 8) створення моделі гендерного виховання і здійснення педагогічного процесу на основі особистісно зорієнтованих стратегій гендерного виховання. За допомогою узагальненої схеми можна унаочнити розмежування статево-рольового та гендерного підходів.

Гендерний підхід	Статево-рольовий підхід
Орієнтація на нейтралізацію і згладжування відмінностей між статями	Орієнтація на підкреслювання відмінностей між статями

Виховання в душі вільного вибору гендерної ідентичності	Виховання в душі жорсткого(заданого) вибору статевої ідентичності
Відсутність орієнтації «на особливе призначення» чоловіків і жінок	Орієнтація на «особливе призначення» чоловіків і жінок
Заохочування видів діяльності, що відповідають інтересам особистості	Заохочування видів діяльності, що відповідають статі
Вибір видів діяльності, виходячи з конкретної ситуації	Розвиток експресивно-емоційних якостей у дівчат та інструментальних у хлопців
Обґрунтування недоцільності окремого за статтю навчання	Обґрунтування доцільності окремого за статтю навчання
Тенденція до розмивання культурно сформованих гендерних схем	Наявність жорстких, культурно сформованих гендерних схем
Можливість відхилень від традиційних патріархатних моделей суспільного устрою	Засудження відхилень від традиційних патріархатних моделей суспільного устрою

Існують також твердження, у яких гендерний підхід розуміється насамперед як підхід диференційований. Тобто гендерний підхід тлумачиться як такий, що потребує спеціальної диференціації під час навчання, коли «учні групуються на підставі статевих особливостей для роздільного навчання, за яких індивідуальні особливості учнів ураховуються відповідно до їхньої статевої належності й, відповідно, гендерних характеристик». На думку Т.Дороніної, такий підхід не може вважатися гендерним, це підхід диференціації методів навчання відповідно до статі учнів (згідно з сучасним розумінням поняття диференціації навчання як поділу за певними ознаками учнів із їх подальшим об'єднанням у групи). У цьому, на думку Т.Дороніної, криється головна

відмінність диференційованого та гендерного підходів: диференціація (за будь-якою ознакою) роз'єднує (далі вибудовує відповідну систему взаємозалежних компонентів, які знаходяться в ієрархічних стосунках); гендерний підхід прагне до об'єднання (шляхом визнання рівнозначності кожного з умовних компонентів - гендерів).

Статеворольова підхід в освіті являє собою традиційну систему поглядів на призначення чоловіка і жінки в суспільстві відповідно до їх біологічними характеристиками, виховання хлопчика і дівчинки відповідно традиційним нормам, вимогам, стандартам, які пред'являє суспільство до людини. Статеворольова підхід більше спирається на фізіологічні відмінності між чоловіком і жінкою.

Однак треба врахувати, що роздільне навчання закріплює на рівні свідомості біологічну різницю між статями як основу поділу діяльності, акцентує нерівність можливостей у навчанні (коли, наприклад, програма з математики дається дівчаткам не повністю), орієнтує дітей на виконання суто традиційних соціальних ролей - і , нарешті, суперечить загальносвітовій тенденції до спільного навчання.

Плюс статево-рольового підходу в тому, що він органічно вплітає людини в наявну структуру суспільства. Однак він залишає не дуже багато можливостей для виходу за жорсткі рамки статево-типичних ролей (образ жінки-матері в цій картині завжди буде дисонувати з образом ділової жінки; образ чоловіка-добувача - з образом чоловіка-вихователя).

У той же час дані досліджень показують, що істинних відмінностей між чоловіками і жінками не так багато, як прийнято вважати. Відмінності всередині кожної статевої групи більше, ніж між цими двома групами.

Школа повинна давати учням можливість розвивати індивідуальні здібності та інтереси незалежно від приналежності до тієї чи іншої статі, протистояти традиційним стандартам щодо статей. Л. В. Попова підкреслює, що немає потреби робити дівчаток більш схожими на хлопчиків або навпаки. Мета зусиль у тому, щоб допомогти і хлопчикам і дівчаткам стати щасливими

людьми, найбільш повно реалізують свої здібності і особливості, які отримують задоволення від свого життя, впевненими в собі і своєму майбутньому.

У тому ж руслі трактується і категорія *гендерної рівності* - це рівне соціальне становище, незалежність, відповідальність та участь обох статей у всіх сферах громадського та приватного життя. Центральною ідеєю гендерної рівності є ідея рівного всеосяжного участі жінок і чоловіків у житті суспільства. По-іншому цей же факт можна назвати повноправність: і чоловік і жінка мають однаковий набір прав. У рамках традиційного (негендерного) освіти дуже сильно вплив стереотипів на виховання і навчання дітей. На сьогоднішній день виділено кілька напрямків роботи з дітьми з доповнення та розширення можливостей їх соціалізації:

- доповнення зон самореалізації дітей (наприклад, заохочення дівчаток до занять спортом, а хлопчиків - до самообслуговування);
- організація досвіду рівноправного співробітництва хлопчиків і дівчаток у спільній діяльності;
- зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків, заохочення їх до вираження почуттів;
- створення умов для отримання дівчатками досвіду самозаохочення та підвищення самооцінки (наприклад, технологія щоденника з фіксуванням успіхів);

- залучення обох батьків (а не тільки матерів) до виховання дітей. Таким чином, гендерний підхід у педагогіці та освіті - це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності. Цей підхід дає людині більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучким і вміти використовувати різні можливості поведінки.

Т. Дороніна за мету впровадження гендерного підходу в навчально-виховний процес визначає: "Створення сприятливих умов для успішної соціалізації особистості учня / учениці; толерантне ставлення до учнів та учениць, що забезпечує максимальний розвиток їхніх особистих нахилів і здібностей без

огляду на "закон статі"; навчально-виховна діяльність спрямована на опанування дівчатами й хлопцями низки гендерних ролей, задля їх успішної соціальної адаптації у майбутньому".

Дослідниці О. Цокур, І. Іванова наголошують, що "впровадження гендерних підходів у процес підготовки майбутніх педагогів – основа для вдосконалення їхнього професіоналізму та всебічного особистісного розвитку як активних суб'єктів соціального життя" .

На необхідності впровадження гендерного підходу в підготовку саме соціальних педагогів наголошують Т. Голованова, Л. Міщик, оскільки "це надасть реальну можливість майбутнім фахівцям сфери освітніх послуг із повагою ставитись як до рівноправного розкриття людиною свого особистісного потенціалу, так і до рівної можливості його реалізації, незалежно від статі" .

С. Гришак розглядає ідею гендерної рівності як теоретичну основу професійної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери, "оскільки вона передбачає визнання майбутніми соціальними педагогами та соціальними працівниками неефективності традиційних патріархатних відносин між статями, тому потребує включення критеріїв рівності між жінками і чоловіками у вирішенні проблем між статевої взаємодії".

В рамках Стратегії гендерної рівності в освіті **шкільному керівництву, важливо зосередитися на просвітницькій роботі** – озвучувати цю проблему, пояснювати понятійний апарат, спростовувати маніпуляції, пов'язані з темою рівності в освіті. Найбільша рушійна сила в освіті – педагоги. Освітникам варто долучатися до тренінгів, воркшопів, вебінарів, шукати можливості для професійного розвитку, обмінюватися досвідом із колегами, забезпечувати їх відповідними методичними рекомендаціями щодо впровадження гендерночутливого підходу в освіті. За даними Інституту освітньої аналітики, у 2019/2020 навчальному році в школах працювали всього 13% чоловіків-педагогів. За спостереженням аналітиків, поширеною лишається нерівність із навантаження та оплати праці вчителів. Часто жінці можуть дати

менше годин, а чоловіка навантажують на повну ставку, бо *“йому треба сім'ю годувати”*. А от керівником класу обирають жінку, *“бо за дітьми треба дивитися, глядіти”*.

Окрім того, низку педагогічних спеціалізацій сприймають як не властиві чоловікам. Водночас, типово чоловічими, , лишаються посади вчителя фізичної культури, трудового навчання, захисту України. Навчання й освіта – це часто передавання особистого досвіду молодому поколінню. Наприклад, у навчальних матеріалах поширені зображення хлопчиків-хуліганів і дівчаток, які прибирають у класі: вони мають підмести, помити підлогу, хлопці – лише підняти стільці. І такий усталений розподіл є в багатьох аспектах. Сучасні навчальні програми – універсальні, змішані й не вимагають поділу. Розподіл відбувається на рівні адміністрації школи як щось звичне й усталене. На думку освітнього омбудсмена С.Горбачов , для досягнення гендерної рівності в освіті насамперед необхідно усвідомити, що ти співпрацюєш із людьми, а не з чоловіками чи жінками. Варто зважати на персональний досвід кожної чи кожного. Підтримувати людину тому, що вона талановита або хоче працювати, незалежно від того, чоловік це чи жінка. Україна є учасницею Пекінської платформи дій, плану дій із виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” та інших міжнародних програм, націлених на подолання гендерної нерівності.

Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року дозволяє освітянам бачити межі своєї відповідальності у цих питаннях, а також мати практичні підказки щодо того, як саме досягати гендерної рівності. Основні стратегічні цілі названої Стратегії можна викласти у таких тезах:

1. Фіксація ідей гендерної рівності у всіх документах, якими керуються освітяни.
2. Поширення гендерно чутливих політик та практик у закладах освіти.
3. Підвищення кваліфікації освітян у питаннях рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

4. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидія будь-якій дискримінації.

У межах реалізації стратегічної цілі у якості прикладів гендерно чутливих практик можна навести цілу низку ініціатив серед яких:

1) створення безбар'єрного, інклюзивного середовища, дружнього до сімей з дітьми та маломобільних груп населення;

2) навчання/виховання атмосфери взаємоповаги, взаємодії, колегіальності, інклюзивності, неповторної індивідуальності кожної особи;

3) формування уявлення про рівні права та можливості жінок і чоловіків, про рівність жінок і чоловіків та партнерства у сім'ї та суспільстві, безпеку та згоду у стосунках, розкриття нав'язуваних інформаційними джерелами стереотипів за ознакою статі або інших стереотипів, що принижують гідність жінок і чоловіків;

4) заохочення хлопців і дівчат до спільної господарсько-побутової праці, спільних занять/ігор, спільного користування ігровим/навчальним інвентарем;

5) надання здобувачкам і здобувачам освіти повної та вичерпної інформації щодо можливості професійного самовизначення та оволодіння професійними вміннями відповідно до особистісних здібностей та інтересів без обмеження їх рамками "жіночих/ чоловічих" професій; проведення кампаній для інформування та мотивації дівчат і жінок щодо вибору нестереотипної кар'єри STEM;

б) використання гендерно чутливої та недискримінаційної мови тощо.

Стратегічна ціль, окрім іншого, містить цілу низку напрямів роботи, що пов'язують гендерну рівність з безпекою, розв'язанням конфліктів, післявоєнним відновленням, адже визнано, що рівень гендерної рівності пов'язаний з рівнем конфліктів у суспільстві і навпаки.

Наскрізними завданнями Стратегії вже традиційно є удосконалення збору даних, дезагрегованих за ознакою статі, а також критичне осмислення та подолання гендерних стереотипів.